

Temat: *Świat nie był wtedy taki, jaki był naprawdę, ale taki, jakim się chciało, aby był* - przywileje młodości i postawa nietzscheańska w filmie Filipa Bajona *Aria dla atlety*.

Opracowanie: Ewa Micyk

Etap edukacyjny: gimnazjum, liceum

Czas: 2 godziny(w gimnazjum 1 godzina) plus projekcja filmu

Cele:

Po lekcji uczeń powinien:

- dostrzegać i nazywać sposób kreowania świata przedstawionego w *Arii dla atlety* Filipa Bajona
- analizować i interpretować wybrane sceny z filmu;
- znać główne założenia nietzscheizmu i wskazywać elementy filozofii w filmie Filipa Bajona;
- wskazywać zależności między wybraną przez reżysera konwencją opowieści i kompozycją filmu;
- posługiwać się językiem filmu;
- znać pojęcia poezji i prozy kina;

Metody pracy:

- dyskusja
- heureka
- burza mózgów
- hipoteza interpretacyjna
- praca ze słownikiem
- praca z tekstem kultury
- wykład

Środki dydaktyczne:

- film Filipa Bajona *Aria dla atlety*, Polska 1979;
- *Słownik wiedzy o filmie*, Wydawnictwo Park Edukacja.
- *Słownik myśli filozoficznej*, Wydawnictwo Park Edukacja.
- *Słownik terminów literackich*.
- karta pracy ucznia

Pojęcia kluczowe:

- groteska
- nietzscheanizm
- oniryzm
- realizm/weryzm
- retrospekcja
- wola mocy
- żywioł apolloński/dionizyjski

Przebieg lekcji:

1. Lekcję możemy rozpocząć od wypowiedzi uczniów na temat ich marzeń i aspiracji (do czego dążą, o czym marzą – dalekosiężnie i „na teraz”, w jaki sposób chcą osiągnąć cele/zrealizować marzenia). Prosimy następnie o przywołanie scen z filmu Bajona i analizę postaw młodych bohaterów właśnie pod kątem marzeń i próby ich realizacji.

Aria dla atlety – niespełna dziesięcioletni chłopak jest świadkiem występu cyrku Siedelmayera i zafascynowany prosi dyrektora o zabranie go z sobą jako najbrzydszego w mieście. To jednak za mało, by dołączyć do „najniezwyklejszych ludzi na świecie”. W następnej odsłonie widzimy już młodego mężczyznę, który wyrusza, by odszukać wspomniany cyrk i zatrudnić się w nim jako atleta. By spełnić oczekiwania pracodawcy i publiczności, gotów jest włożyć głowę między framugę i drzwi, przegrywać na dźwięk dzwonka i recytować poezję przed walką. Marzy jednak o sukcesie i sławie (także o zemście za doznane upokorzenie ze strony braci Abbsów) – wbrew wytycznym wygrywa walkę i rusza dalej, odnosząc kolejne sukcesy. Jego marzenia i aspiracje rosną wraz z jego sławą

Wnioski: Obserwujemy podróż bohaterów w celu urzeczywistnienia marzeń, poznania innego, lepszego świata. Możemy nawet zaryzykować stwierdzenie, że mamy do czynienia z filmem drogi, a idąc dalej – bohaterów przyrównać do antycznego *homo viator*, podróżującego do upragnionego celu, niepoddającego się napotkanym przeciwnościom losu i zdobywającego nową wiedzę o świecie i sobie samym.

2. Prosimy uczniów o sformułowanie kilku hipotez interpretacyjnych filmu, czy jest to film tylko o marzeniach?

<i>Aria dla atlety</i>
<ul style="list-style-type: none">• film o drodze do sukcesu• opowieść o konfrontacji marzeń z rzeczywistością• film o zmianach zachodzących w świecie artystycznym przełomu wieków• opowieść o realiach i ludziach początku wieku XX• opowieść o przyczynach i sposobach przezwyciężania nastrojów dekadencjonalnych typowych dla modernizmu

3. Zwracamy uwagę uczniów na estetykę filmu. Prosimy ich o analizę zastosowanych konwencji i uzupełniamy wypowiedzi informacjami na temat założeń towarzyszących twórcom. Jeżeli uczniowie nie przeprowadzali wcześniej analizy formalnej warto, aby otrzymali słowniczek pojęć (dostępny np. na stronie http://www.ceo.org.pl/portals/b_fs_materialy_pomocnicze_doc?docId=49685),

Aria dla atlety

Film Filipa Bajona wyróżnia bogactwo zastosowanych środków formalnych. Po pierwsze – mamy do czynienia ze wspomnieniem (retrospekcja staje się w tym momencie dominantą kompozycyjną analizowanego tekstu kultury), a zatem subiektywnym i wybiórczym ukazaniem świata przez głównego bohatera, co znajduje odzwierciedlenie choćby na płaszczyźnie montażu filmowego - luźno następujące po sobie sceny, z pominięciem zależności przyczynowo-skutkowych, ukazujące wydarzenia uznane przez bohatera za ważne w jego drodze zawodowej (konwencja oniryczna). Subiektywizm spojrzenia podkreślony zostaje również dzięki pracy kamery – często ukazującej rzeczywistość zza pleców Władysława Góralewicza, podążającej za jego spojrzeniem, najeżdżającej w zróżnicowanym tempie na filmowane postaci, obiekty, hiperbolizującej niektóre z nich. Taki sposób rejestrowania świata przedstawionego uwydatnia jego bogactwo, fascynację głównego bohatera poznającego coraz to nowych ludzi i z ciekawością oraz otwartością na nowe doświadczenia przemierzającego kolejne miasta świata.

Koncepcja ta wpisuje się w modernistyczny kult aktu twórczego, wiąże z hasłem *sztuka dla sztuki*, uzasadniając tym samym wybór tematu filmu i osadzenie historii na przełomie XIX i XX wieku oraz odejście od pomysłu nakręcenia filmu biograficznego (pamiętajmy, iż podstawą scenariusza były dzienniki polskiego zapaśnika Zbyszka Cyganiewicza).

- Po czym przytaczamy słowa reżysera:

W kinie fascynuje mnie tworzenie świata od początku, wymyślanie go, innymi słowy: funkcja demiurgiczna. Wszystko to można oczywiście podciągnąć pod pojęcie kreatywności.

Film musi być rozdmuchany, ma pokazywać świat, jakiego nie było i by to osiągnąć trzeba pokazywać sytuacje ekstremalne.

- Pytamy uczniów na czym polega funkcja demiurgiczna kina (jeżeli trzeba tłumaczymy pojęcie).

Czy faktycznie taki jest film Bajona? Prosimy o podanie przykładów poszczególnych scen lub zabiegów artystycznych, które o tym świadczą.

[Możemy w tym momencie zestawić film Bajona z klasyką kina światowego - *Obywatелеm Kane'em* Orsona Wellesa].

4. Analiza filmu Filipa Bajona może stać się punktem wyjścia do powtórzenia (w szkołach ponadgimnazjalnych) elementów filozofii Friedricha Nietzschego. (patrz załączona **Karta pracy** – praca ze słownikiem i tekstem kultury - indywidualna, w parach lub w grupach).

Najpierw prosimy uczniów, aby w formie luźnych wypowiedzi wymienili główne zasady filozofii Nietzschego. Jeżeli mają z tym problem prosimy, mogą sobie pomóc korzystając ze słownika lub encyklopedii. Po czym rozdajemy uczniom karty pracy.

a) Podstawą egzystencji człowieka jest życie cielesne (życie duchowe i intelektualne to jego pochodna)

Zasada ta znajduje poparcie w życiu większości bohaterów filmu Bajona – przede wszystkim liczą się tężyzna i sprawność fizyczna, zyski materialne i przychylność publiczności. Opera, którą interesuje się Góralewicz jest z innego świata, jemu pozwala poczuć się kimś lepszym, wypełnia duchową pustkę, natomiast jeden z braci Abbsów praktycznie nie zdaje sobie sprawy z jej istnienia i nie może uwierzyć, że w operze „nic się nie mówi, tylko się śpiewa”.

b) Rzeczywistość jest zmienna, nieskończenie bogata i chaotyczna.

Taką wizję świata podkreśla poetyka filmu: różnorodni, czasem dziwni, zdeformowani ludzie, z których każdy ma swoją historię, wielość miejsc, do których dociera Góralewicz, zróżnicowana praca kamery ukazująca mnogość punktów spojrzenia na dany wycinek rzeczywistości, barwność świata przedstawionego przeplatana czarno-białymi scenami niczym ze snu lub kina niemego.

c) Nie masy, a wielkie jednostki – artyści, filozofowie, święci tworzą historię.

W filmie Bajona brak jest filozofów i świętych, artystów zaś reprezentują cyrkowcy i tenor Messallini, występujący na tle kiczowatych neonów czy też podczas walk zapaśniczych. Z jednej strony rzeczywiście obserwujemy wyjątkowość poznawanych i oklaskiwanych przez masy bohaterów (można przypomnieć choćby zasadę wyznawaną przez Siedelmayera – osoba zatrudniona w jego cyrku musi mieć swoją historię, być zdeterminowana do osiągnięcia sukcesu, choć jednocześnie, jak okazuje się w praktyce a czego nie pochwaliłby niemiecki filozof – winien cechować ją konformizm), z drugiej jednak widzimy wyraźnie, iż to tłumy wykupujące bilety i obstawiające zakłady decydują o wyniku i przebiegu walki, która ma służyć przede wszystkim ich zadowoleniu i zyskaniu ich przychylności.

d) Nie ma jednej metody poznania, nie można dotrzeć do prawdy uniwersalnej, świat jest taki jakim się nam jawi.

Tutaj przywołać możemy powtarzane przez Góralewicza słowa: *Świat nie był wtedy taki, jaki był naprawdę, ale taki, jakim się chciało, aby był*, i znów wracamy do subiektywnego charakteru retrospekcji przedstawionej w filmie i sposobów filmowej rejestracji rzeczywistości.

e) Dążenie do mocy - zdobycia przewagi – jest najważniejszą inspiracją ludzkości, ujawnia się w tworzeniu ideałów i ich realizacji.

To nie co innego jak marzenie o byciu kimś wyjątkowym, o sławie, o przewyciężaniu własnych słabości i udowodnieniu własnej siły popycha Góralewicza do opuszczenia rodzinnego miasteczka i pomaga mu odnieść sukces.

f) Nietzsche wyróżnia dwie przeciwstawne sobie postawy apollińską (oznaczającą wartości klasyczne takie jak jasność, przejrzystość, równowaga, skończoność, harmonia) oraz dionizyjską (charakteryzującą się pełnią, twórczością życia, dynamiką przekraczającą ograniczenia, irracjonalnością, pierwotnością, też wpływającą destrukcyjnie)

Zderzenie dwóch światów i dwóch kultur w filmie Bajona – kultury wysokiej (opera, aria) z kulturą popularną (mającą przede wszystkim zabawić i zadowolić publiczność). Obserwujemy początki homogenizacji wskazanych typów kultury przy jednoczesnym podkreśleniu kontrastu występującego między nimi.

Wnioski: Bajon kreśląc bogaty obraz epoki przełomu wieków, odwołał się również do myśli filozoficznej. Czasem jego obraz z nią polemizuje, innym razem ją potwierdza. Wola mocy, teoria nadczłowieka, apollińskość i dionizyjskość rzeczywistości świata sztuki podkreślają sceptycyzm i krytycyzm wobec zaszłych z nowym wiekiem zmian (zgodnie zresztą z przekonaniem Nietzschego o zmiennym charakterze rzeczywistości) – popularyzacji sztuki, kultu pieniądza, wzrastającego wpływu tłumów na kształt świata, nie tylko artystycznego.

5. **Praca domowa:** Zainspirowany omówionymi tekstami kultury napisz opowiadanie (szkoły gimnazjalne) / esej (szkoły ponadgimnazjalne), w którym nakreślisz obraz współczesnej Ci rzeczywistości, uwzględniając przede wszystkim pragnienia i dążenia ludzi młodych (swoje/swoich kolegów) oraz realia, z którymi muszą się oni zmierzyć.

Karta pracy

Na podstawie analizy filmu Filipa Bajona *Aria dla atlety* i znajomości założeń filozofii Fryderyka Nietzschego uzupełnij poniższą tabelę.

Wybrane założenia nietzscheizmu	Sceny, wydarzenia z filmu
Podstawą egzystencji człowieka jest życie cielesne (życie duchowe i intelektualne to jego pochodna)	
	Taką wizję świata podkreśla poetyka filmu: różnorodni, czasem dziwni, zdeformowani ludzie, z których każdy ma swoją historię, wielość miejsc, do których dociera Góralewicz, zróżnicowana praca kamery ukazująca mnogość punktów spojrzenia na dany wycinek rzeczywistości, barwność świata przedstawionego przeplatana czarno-białymi scenami niczym ze snu lub kina niemego.
Nie masy, a wielkie jednostki – artyści, filozofowie, święci tworzą historię.	
	Tutaj przywołać możemy powtarzane przez Góralewicza słowa: <i>Świat nie był wtedy taki, jaki był naprawdę, ale taki, jakim się chciało, aby był</i> , i znów wracamy do subiektywnego charakteru retrospekcji przedstawionej w filmie i sposobów filmowej rejestracji rzeczywistości (oniryzm, dynamika pracy kamery - liczne zbliżenia, najazdy, półobroty)
Dążenie do mocy - zdobycia przewagi – jest najważniejszą inspiracją ludzkości, stanowi o twórczości, ujawnia się w tworzeniu ideałów i ich realizacji [Wola mocy - kluczowe pojęcie filozofii FN, swoista energia życiowa (ale nie popędy)]	
	Zderzenie dwóch światów i dwóch kultur w filmie Bajona – kultury wysokiej (opera, aria) z kulturą popularną (mającą przede wszystkim zabawić i zadowolić publiczność – zapasy, pokazy cyrkowe, ale też podpalenie cyrku konkurenta). Obserwujemy początki homogenizacji wskazanych typów kultury przy jednoczesnym uwypukleniu kontrastu występującego między nimi.